

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

GERGELY Ágnes

A beszélő dobok költészete

Eredeti közlés/Original publication:

Nagyvilág, 1978, XXIII. évf., 8. sz., aug., 1218–1222. old.)

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.800

Dátum/Date: 2014. április/April 23.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

GERGELY Ágnes: A beszélő dobok költészete, *AHU MATT*, 2014,

pp. 1–10. old., No. 000.000.800, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

hazai könyvtárakban

Megjegyzés / Note:

ellenőrzött és szerkesztett szöveg / controlled and edited text

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, az afrikai táviró: a beszélő dob, az üzenetközvetítés technikái, a beszélő dob mint a költészet közvetítője, a beszélő dobokon elhangzó költemények műfajai, történelmi elbeszélés, főnökdicsérő, rítusének, a dobköltészet a hagyományos afrikai kultúra értékes része

African research in Hungary, the African telegraph: the talking drum, techniques of the message delivery, the talking drum as mediator of the poetry, genres of the poems (and messages) sounded by talking drums, historical

recitation, praise poem to the chief, ritual song, valuable part of the traditional African culture: the talking drum poetry

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/
writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

A BESZÉLŐ DOBOK KÖLTÉSZETE

Gergely Ágnes

1942–43 telén az Északnyugat-Afrikában állomásozó brit Nyolcadik Hadserg oktatótisztje költői versenyt hirdetett a hadsereg katonáinak. Mialatt Montgomery tábornok minden haderejét arra összpontosította, hogy Rommel csapatait kiűzze Afrikából, a sivatagban költemények születtek a honvágyról, Dover fehér szikláiról, az otthon hagyott kedvesről, a harcról, a brit hősiségről, a halálfélelemről. A verseket a hadsereg sivatagi hetilapja, a Crusader közölte 1942-es karácsonyi számában. Kétszáznyolcvan versenyző összesen négyszázhárom verset írt; a huszonhét legjobbat a háború után *Poems from the Desert* (Sivatagi versek) címmel kötetbe gyűjtötték.

A versenyben a hatodik helyre L. Challoner tüzér altiszt került egyik versével, amely magyarul így hangzik:

LÍBIA

Ó, Nagy Sándor, hol van a régi fény,
hol van e földrészfő glóriája?
Az ősi pompa súlyos illat-árja,
zenéje, színe? E bús hant ölén

egy birodalom gögje volt, melyet
Pompeius után felszított a vadság.
A meggyalázott kultúrát siratják
a némaságba süppedt útjelek.

Tűnt Róma fénye – a dús kincsű föld,
mit Caesar s büszke Antonius látott,
az aquaeductus romján szerzemállott,
a hulló porba minden összedőlt.

Nincs Rómából csak egy marék mese,
kövek, csigák mészgödre, semmi se.

A tűzér altiszt hibátlan szonettjében a régi dicsőséget siratja el, a make-dón–római civilizációt – Afrikában. Versenyművén az idegen földön állomásozó katona vérbe ivódott gyarmatosító mentalitása szivárog keresztül: elsíratni azt, amihez *nekem* van közöm, a gyarmatosítónak.

Európának „köze volt” az évszázados rabszolgaexport és rablás mellett az afrikai útépitéshez, a vasúthoz, az idegenlégióhoz, a misszionáriusi munkához, az iskolához. Albert Schweitzerhez, Frobenius népmeseegyűjteményéhez, a védőoltáshoz, a meginduló törzsi nyelvtudományhoz, az első afrikai folyóiratokhoz, Rommelhez, Mussolinihoz, a csokornyakkendőhöz, Montgomery győzelméhez, a bordélyházakhoz. Az éhínséghez, az éhínség elleni küzdelemhez – nincs értelme mérleget vonni. Hódítás esetében jótémények fölemlítése nem helyénvaló.

Nincs köze Európának – sőt, a gyökereiket Afrikában kereső s zenéjükben sok afrikai elemet őrző amerikai négereknek sem – az afrikai törzsi hagyomány egyik legizgalmasabb ágához, mely nem nyújtózkodott át semmilyen más földrészre, és minden kontinensétől elkülönözteti Fekete-Afrika népköltészetét. Nem a világszerte ismert és elsősorban a dzsesszben otthonossá vált, füllel érzékelhető dobolásról van szó, hanem az érzelmileg és értelmileg egyaránt feldolgozható hagyományról: *a beszélő dobok költészetéről*.

A beszélő dobokra a kutatók a harmincas években figyeltek föl. A műfajról először egy amerikai szaklapban R. T. Clarke tudósít, aki a kongói tumba törzs dobolását vizsgálta meg 1934-ben. J. F. Carrington angol kutató 1949-ben könyvet írt *Talking Drums of Africa* (Afrikai beszélő dobok) címmel; ezt követően R. G. Armstrong tette közzé a dél-nigériai dobköltészetre vonatkozó kutatásai eredményét 1954-ben. Nem sokkal később az első független afrikai állam kabinetje, a Nkrumah vezette ghanai kormány lehetővé tette a hazai kutatásokat. Így került sor a nagy ghánai tudós, J. H. Kwabena Nketia publikációira, amelyek főként a ghánai akan törzsek dobszertartásait vizsgálták, 1958-ban, illetve 1963-ban. Nketia első említett cikke a *Voices of Ghana* (Ghána hangjai) című, rádióelőadásokat tartalmazó gyűjteményben látott napvilágot. Összefoglaló műként jelent meg 1970-ben Ruth Finnegan könyve, az *Oral Literature in Africa* (Íratlan irodalom Afrikában), amelyben a szerző egy teljes fejezetet szentel a „dobnyelv”-nek és a „dobirodalom”-nak.

Finnegan kiindulópontja az, hogy a *dobnyelv inkább irodalom, mint zene*. Nyugat- és Közép-Afrika bizonyos részeiben a dobon és néhány más hangszeren előadott ritmusok közlése szövegértékű. Ebből a szempontból Finnegan a dobközlést két típusra osztja. Az első típusba tartozó közlés ha-

gyománys jelrendszerrel történik, amely jelrendszerben előre megszabott jelek hordozzák az adott üzenetet. Ebben a típusban a közlésnek nincs közvetlen nyelvi alapja. Olyasféle kódról van szó tehát, mint ha a munkavezető sípja egy rövid, egy hosszú (—) füttyel ad jelt a mechanikus indulásra, anélkül, hogy a füttyjelet bármely szóra, akár csak „gyerünk”-re is le lehetne fordítani. A másik típusban, írja Finnegan,

„a hangszeres közlés magának a beszélt nyelvnek a közvetlen áttételével történik, azáltal, hogy a hangszer a tényleges beszéd hangsúlyait és ritmusát színleli. Úgy kell felfognunk, hogy maguk a hangszerek beszélnek, s hogy mondandójuk szavakból áll. Ez az utóbbi, a hagyományos jelekkel való közléstől eltérően, szándékoltan *nyelvi* közlés; jelentősége csak úgy mérhető fel, ha lefordítjuk szavakra, zenei hatása pedig teljesen mellékes.”

A beszélt nyelv fordulatait a dob úgy adja vissza, hogy a dobos minden szóra más-más hangkombinációt használ. Egy-egy ilyen sztereotip hangkombináció azután előbb-utóbb megszokottá válik. A sztereotip dobfrázisok általában hosszabbak a beszélt nyelvi fordulatoknál; körülírással fejezik ki az adott szavakat: hosszabban és disztinktíven. A kongói kele törzs dobosa például így mondja el dobján a *manióka* szót: „csupasz földön heverő manióka”. A különböző tonális- és ritmus-szkémákból épülő dobfrázisok némelyike valósággal szólásmondásszerű; a *pénz* dobnyelven: „vitákat lecsendesítő fémdarabkák”, az *eső*: „köpködő kobra és napfény szellemfia”, a *fehér ember*: „erdei szellem, vörös, mint a réz”.

Ilyen kifejezésekből állnak össze a törzs tagjainak közvetítendő üzenetek. Carrington szerint ez a két egyszerű mondat: „A misszionárius feljön holnap a folyón a falunkba. Hozzatok a házába vizet és tűzifát” – így hangzik a kele törzs dobnyelvén:

Fehér ember erdei szellem
aki levélből csinál háztetőt
feljön a folyón, feljön a folyón
mikor fölkel a holnap
magasan az égen
a városba és a faluba
hozzánk

gyertek, gyertek, gyertek, gyertek
hozzatok lakaila italt
hozzatok apró tűzifát

a zsinhelyes házba magasan odafönn
ott van a fehér ember erdei szellem
aki levélből csinál háztetőt.

Hasonló frázisok más hangszereken – kürtön, fuvolán, gongon – is kifejezhetők, de a dobnyelv mind közül a legfejlettebb. A *mesterdobos* többnyire a királyi udvarhoz tartozott. A dobüzenet három–hét mérföldnyire is elhalatszik, ezért a különféle eseményeket dobon adják hírül. A *haláleset* a kele törzs dobján így adatik tudtára mindenkinek:

Siratás lesz, siratás lesz, siratás lesz,
könnyek a szemben,
jajgatás a szájban...

Ezt követi a halottnak és falujának neve, ugyancsak dobnyelven. A *táncot* így jelenti be a dobos:

Mindnyájan, mindnyájan
gyertek, gyertek, gyertek, gyertek,
táncoljunk este
mikor az ég belemegy a vízbe
bele a földbe.

Ugyanígy meghirdetik a *háborút*, az *esőt*, más törzseknél a *születést*, a *házasságot*. A törzsfőnökök és egyéb kiemelkedő személyiségek *nevét* a hauszák dob- és kürtnyelven jelentik be az ünneplő tömegnek. A nigériai partvidéki törzsek a névhez hozzátesszik az apai felmenők nevét és a név viselőjének híres cselekedeteit.

A megjelölés néha pejoratív. Clarke jegyzi föl, hogy a kongói tumba törzs így dobolta ki egy belga kormánytisztviselő nevét: „Csípős hernyót bántani nem jó.”

A törzsi dobos tehát afféle Tinódi Lantos Sebestyén volt a gyarmatosítás évtizedeiben: honi tudósító s egyúttal a belső ellenállás hangadója.

A *dobirodalom sajátos formáit* a közép- és nyugat-afrikai törzsek íratlan irodalmát vizsgáló Finnegan s a ghánai akan (a szárazföldi tvi és a partvidéki fante) törzsek költészetével foglalkozó Nketia hasonlóképpen osztályozza.

Az egyik leggyakoribb dobköltészeti forma a *dobközmondás*. Az akanok táncal kísért közmondásciklusa, az *Akantam*, kötött versmértékes forma, amelyben hang és szünet hosszúsága éppoly szigorúan megszabott, mint a

szavak, szókapcsolatok és mondatok ismétlődése. A ciklus mindegyik része legalább két közmondást tartalmaz; egyikük refrénül szolgál. Az *Akantam* közmondásait a nagydobok uniszónóban játsszák, míg a kisdobok adják a zenei kíséretet.

A közmondás elhangozhat a maga egyszerűségében és „sajátos dobnyelvi formában” is – vagyis elhangozhat a dobon maga a téma, és külön a variációi. Ez a dobközmondás: „Ha nagy a folyó, túlnövi-e a tengert?” – így ke-
rekedik ciklussá:

Az Ösvény átszeli a Folyót,
a Folyó átszeli az Ösvényt,
melyik az öregebb?
Az Ösvény átszeli a Folyót,
a Folyó átszeli az Ösvényt,
melyik az öregebb?
Ösvényt törtünk, Folyót találtunk.
Ösvényt törtünk, Folyót találtunk.
A Folyó régtől megvan,
bizony, a Folyó tőle ered,
a Világminden Ős Urától.

Akyereko Kwagyan
átszeli a Nwabe Folyót és eljut Ohwimba.

Ötvenezren indultunk útra.
Harmincezren érkeztünk vissza.
Mind ottmaradtak a Folyó mellett,
köztük a vezér, a kakas, a legvitézebb.
Részvétünk, Dobos, háborúk hőse.

Akyereko Kwagyan
átszeli a Nwabe folyót és eljut Ohwimba.

Induljunk el mindnyájan útra.
Induljunk el mindnyájan együtt.
A sokaság, amely elment, még nem tért vissza.
Induljunk el mindnyájan útra.

Akyereko Kwagyan
átszeli a Nwabe folyót és eljut Ohwimba.

A dobköltészet másik fontos formája a *dicsérő ének* – Finnegan szavai-
 val: *dobnyelvi panegyricus* –, valamely híres ember, király vagy törzsfőnök
 dicsőítése, mely nemritkán él minden sorában egy-egy erény vagy hőstett
 főlemlítésével, és sokszor képi vagy közmondásszerű előadásmódot alkal-
 maz.

Armstrong följegyezi egy dél-nigériai törzsfőnök *fuvolanyelven* előadott
 dicséretét, melyet át- meg átszöttek a leopárdról alkotott képek:

...A hatalmon levő leopárd nem játék!
 ...Mikor a leopárd úton van, az állatok félnek.
 ...Hogyha van oroszlán, ott a leopárd!
 A Főnök, a teljes-testű leopárd a veremben!
 ...A leopárdrnak és a Főnöknek karma van, karma van; a leopárd és a
 Főnök ma eljön!
 Hogyha a jó dolog a nép közé jön, mit tegyen ma a dalnok?
 Érte, aki a magas zsámolyon ül, oroszlánok Oroszlánja, Főnök, érte
 aggódom; a leopárd és a Főnök nem játék!
 Legyen király, aki királyságra méltó! Isten teremti a Királyt!

A ghánai akan törzsek dob-panegyricusában a dobos így üdvözli és ülteti
 székébe az érkező törzsfőnököt, míg a többiek körülötte állnak:

Főnök, te le akarsz ülni,
 ülj le, hatalmas.
 Ülj le, kegyelmes.
 Főnök, temérdek az ülőhely.
 Mint hatalmas ág, kiterjedsz fölöttünk.
 Lapuljunk meg előtte, ki ország kardjait hordja.
 Kormányzó, kinek nevére izgalom támad,
 Főnök, olyan vagy, mint keltében a hold.
 Nemes kormányzó, kinek adósai vagyunk,
 olyan vagy, mint a hold.
 megjelenysz, és oda az éhség.

Az 1958-as *Voices of Ghaná*-ban van egy hosszú költemény Haasnem Nehrbot herceg tollából, a költemény címe: *Óda a tiszteletreméltó dr. Kwame Nkrumahhoz*; első versszaka így szól:

Színpadjainkon magányos alak,
őrzöd magányos, vad látomásodat,
változtatod korunk évkönyveit,
s az arcod olyan egyszerű, szelíd!

A dobnyelvi panegyricusok ismeretében a tragikusan csacska óda forrásvidékét nem szabad az európai értelemben vett személyi kultusz körül keresnünk.

Nketia a dicsérő ének mellé sorolja a *személyes költészet és a történelmi események* dobeltadását; külön kategóriát szentel a *hirdetményeknek* és az *üdvözeteknek*, amelyeket Finnegan nem kategorizál; ezzel szemben Finnegan külön csoportba sorolja a *dobhistóriát*, melyben néha egy-egy közösség története is megszólal, s amely előszámlálja a halott királyokat, azonosulva halálukkal, élesztgetve őket magukat. Az ilyen, ünnepeken előadott dobhistória a dobostól is, a hallgatóságtól is nagy átélést, lelkiert kíván. Hatásában hasonló forma a *dob-invokáció*, a szellemek idézése; körülbelül ennek felel meg a Nketia említette *ébresztés* (awakening), amelynek szövegét az Adaye fesztivál napján, hajnali négykor játssza a dobos, közönség nélkül, de annak tudatában, hogy a főnök és mások is hallják, amit a dobon elmond.

A dobos előbb megszólítja a halottak szellemét, majd egyenként a dob különféle részeit, „fölbreszti” őket a fesztiválra. Ezután a Földet szólítja, az Istent, a kakast, a boszorkányt, az udvari kikiáltót, a hóhért, a korábbi dobosokat, Tanót, a folyóistent, és minden szakasz után megismétli az alázatos refrént: „Tanulok, kísérjen siker.”

A Ghána, Nigéria, Dahomey, Kamerun és Kongó vidékein kialakult és a „rendkívül fejlett íratlan irodalom” kategóriájába tartozó dobköltészet minden ízében az afrikai múlthoz kötődik. Van-e valami szerepe napjainkban, az afrikai műköltészet felvirágzása idején?

„...A dobirodalom viszonylag ezoterikus és speciális kifejezési mód, amelyet (legalábbis egyszerű formáiban) sokan megértenek, de valószínűleg csak kevesen szereznek benne jártasságot, és kevesen értékelik – mondja Finnegan. majd így folytatja: – Jelenkori szerepének kiderítése a további kutatás dolga; nyilvánvaló, hogy olykor nagyon is szükséges, mint például abban az esetben, mikor a nigériai polgár-

háborúban a rádió dobnyelven közvetített üzenetet bizonyos hallgatóknak, hogy azt mások elől eltitkolja.”

Emlékezzünk arra a másik háborúra. Az európaiak háborújára, afrikai hadszíntéren.

1942–1943 telén a Montgomery tábornok vezetésével Afrikában harcoló brit Nyolcadik Hadsereg tüzér altisztje, L. Challoner, mível szonettben siratta el az afrikai sivatagban elpusztult civilizációkat, a porba dőlt kultúrát, melynek nincs más tanúja, csupán „a némaságba süppedt útjelek”.

A beszélő dobok kultúrája sohasem volt néma. A hajnali négykor ébresztő dobos, a gyarmati tisztviselőt kigúnyoló dobszó: egy beszédes kultúra útjelei.

Aki érteni akarja, hogy Christopher Okigbo dobra, fuvolára, madárhangra, kikiáltóra, kórusra írt versciklusa miért hozott lázba egy földrészt, hogyan sodorta életveszélybe a költőt magát, és miként tartja bűvöletében ma is az utódokat – ezekre a beszélő útjelekre gondoljon.